

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Стратонов Василь Миколайович

УДК 343.982.5

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИКА ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків - 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Херсонському державному університеті, МОН України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
Лукашевич Віталій Григорович,
Класичний приватний університет,
перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Іщенко Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики;

доктор юридичних наук, професор
Берназ Василь Дмитрович,
Одеський державний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
криміналістики;

доктор юридичних наук, професор
Лук'янчиков Євген Дмитрович,
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут», професор кафедри
інформаційного та підприємницького
права.

Захист відбудеться 24 листопада 2010 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розісланий 23 жовтня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. С. Мельник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проголошений Україною курс на інтеграцію до Європейського Союзу потребує створення передумов для реформування системи досудового слідства з позиції подальшої демократизації, гуманізації, посилення охорони прав і свобод людини відповідно до Конституції України, вимог міжнародних актів і зобов'язань України.

Така тенденція ставить певні завдання перед юридичною наукою, законодавством і правоохоронною практикою – подальше вдосконалення теоретичних засад розкриття та розслідування злочинів, кардинальне реформування кримінально-процесуального законодавства, а також удосконалення засобів боротьби зі злочинами.

Наукове, організаційно-методичне й тактичне забезпечення розслідування злочинів традиційно розробляється в межах наук кримінально-процесуального права та криміналістики. Аналіз спеціальної літератури та вивчення проблем юридичної практики засвідчили, що дослідження, розроблення та впровадження наукових засад кримінального процесу й криміналістики в слідчу та судову практику пов'язано з працями провідних вітчизняних і зарубіжних науковців: Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, А. Ф. Аубакірова, В. Д. Басая, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, Т. В. Варфоломеєвої, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Ю. М. Грошевого, О. Ф. Долженкова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. С. Карпова, О. А. Кириченка, Н. І. Клименко, І. П. Козаченка, В. І. Комісарова, В. О. Коновалової, В. П. Корж, М. В. Костицького, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Г. А. Матусовського, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Назарова, В. Т. Нора, М. С. Полевого, В. О. Попелюшка, О. Р. Ратінова, Б. Г. Розовського, М. В. Салтєвського, М. Я. Сегая, С. М. Стахівського, В. М. Тертишника, В. В. Тищенко, Л. Д. Удалової, І. Я. Фрідмана, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумила та багатьох інших.

Аналіз наукових робіт свідчить, що за останні роки було чимало зроблено для удосконалення процедур пізнання та доказування в кримінально-процесуальній діяльності. Підтвердженням цьому є зміни та доповнення до Кримінально-процесуального кодексу, розроблення окремих криміналістичних та кримінально-процесуальних теорій, організаційно-методичних рекомендацій. Проте, розроблення сучасної концепції кримінально-процесуального пізнання та формування на її основі окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого не здійснювалося, тому є актуальним. На підставі того, що злочини, як різновид людської діяльності, постійно вдосконалюються, а саме: вчиняються з використанням новітніх технічних засобів, організованими злочинними групами, з'являються нові форми протидії розслідуванню, створюються інші умови, що ускладнюють процес розкриття та розслідування злочинів, та

враховуючи розвиток наукових і технічних досягнень, напрацювання та потреби практики, організаційно-тактичні прогалини в роботі органів досудового слідства, кримінально-процесуальне пізнання потребує, на думку автора, постійного оновлення в межах окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності.

Наведені обставини й зумовили вибір теми, структуру та зміст дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена згідно із Законом України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р., рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 р. (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, затвердженою постановою Кабінету міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767, пп. 1.1, 1.3 розділу 1 Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004–2009 років, затверджених наказом МВС України від 5 липня 2004 р. № 755, пп. 1.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006–2010 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 грудня 2005 р., а також відповідно до напряму 2 Тематичного плану науково-дослідних робіт Херсонського державного університету (державний реєстраційний код № 0109U002277). Тема затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (протокол від 6 листопада 2005 р. № 3) зі змінами та доповненнями (протокол від 5 жовтня 2009 р. № 2).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу правових, теоретичних і прикладних проблем кримінально-процесуального пізнання визначити логіко-гносеологічні, методологічні, організаційно-правові та криміналістичні аспекти пізнавальної діяльності слідчого в кримінальному процесі; надати пропозиції з удосконалення кримінально-процесуального законодавства, що регулює процесуальну форму кримінально-процесуального пізнання; розробити та запропонувати в межах кримінально-процесуального пізнання єдину комплексну концепцію – окрему криміналістичну теорію, яка сприятиме за сучасних умов кардинального реформування вітчизняного судівництва та потреб правоохоронної практики більш ефективному розкриттю й розслідуванню злочинів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– здійснити історико-правовий аналіз становлення та розвитку основних категорій кримінально-процесуального пізнання;

– сформулювати окрему криміналістичну теорію пізнавальної діяльності слідчого; визначити та

охарактеризувати її зміст та складові;

- намітити шляхи розвитку окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого;
- з'ясувати та розкрити загальнонаукові основи кримінально-процесуального пізнання;
- конкретизувати, уточнити та визначити форми пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів;
- вивчити сучасний стан і практику пізнавальної діяльності слідчого, визначити її місце та роль, найбільш типові форми (види), зміст і межі застосування;
- визначити й узагальнити основні проблеми пізнавальної діяльності в слідчій практиці та розробити рекомендації організаційно-методичного та тактичного характеру;
- розглянути етапи становлення та формування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства як форми регулювання пізнавальної діяльності слідчого;
- виявити вплив євроінтеграційних процесів та світового досвіду на реформування кримінально-процесуального законодавства України;
- деталізувати коло суб'єктів кримінально-процесуального пізнання та окреслити їхні пізнавальні завдання на досудовому слідстві;
- сформулювати, аргументувати та внести пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства й інших нормативних документів у напрямку уточнення кола суб'єктів кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності; деталізації їхніх повноважень для реалізації власних прав та обов'язків; деталізації та розширення основних форм застосування криміналістичних знань у пізнавальній діяльності слідчого тощо.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають на стадії досудового слідства.

Предметом дослідження є теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність методів і прийомів наукового пізнання, які використовувалися дисертантом з урахуванням об'єкта та предмета дослідження. Системно-структурний метод використовувався під час вивчення сутності та характеристики криміналістичних знань і форм кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності, надання пропозицій щодо використання криміналістичних засобів пізнавальної діяльності та формуванні структури криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого її розвитку (підрозділи 2.2; 2.4; 3.2; 3.5); історико-правовий метод застосовано при аналізі становлення та розвитку основних категорій кримінально-процесуального пізнання (підрозділи 1.1; 1.2; 1.3; 4.1); формально-логічний метод використано при формуванні окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого, аналізі її змісту та місця в системі кримінально-процесуальної та криміналістичної науки (підрозділи 2.1; 2.3; 2.4; 2.5; 4.2; 4.3); використання логіко-юридичного методу дозволило встановити зміст пізнавальної діяльності слідчого під час

розслідування злочинів, визначити роль у цьому процесі таких фундаментальних наукових основ, як пізнання, гносеологія, епістемологія, онтологія (підрозділи 1.2; 3.3; 4.2); соціологічний метод дав змогу дослідити широкий спектр поглядів під час аналізу практики пізнавальної діяльності слідчого та вивчення сучасних правових проблем забезпечення пізнавальної діяльності слідчого, форм взаємодії слідчого з іншими учасниками процесу (підрозділи 3.1; 3.4; 4.2; 5.3); порівняльно-правовий метод застосовано під час детального вивчення вітчизняного та зарубіжного кримінально-процесуального законодавства щодо забезпечення правових основ пізнавальної діяльності слідчого (підрозділи 4.2; 4.3); статистичний метод – для аналізу практики пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів, з'ясування проблем щодо її організаційно-тактичного забезпечення (підрозділи 3.4; 5.1; 5.2; 5.3; 5.4).

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, закони і нормативно-правові акти України, міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України, постанови Пленуму Верховного суду України тощо. Інформаційно-порівняльною базою слугує відповідне законодавство країн Європи (Франція, Туреччина, Росія, Білорусія) та США.

Емпіричним підґрунтям дисертації стали матеріали судової практики – було вивчено й узагальнено 236 кримінальних справ, розглянутих судами Запорізької, Кіровоградської і Херсонської областей за 1997–2009 рр., зокрема 45 справ, повернених на додаткове розслідування, 75 зупинених справ, результати опитування 172-х слідчих прокуратури та МВС України, 146-ти працівників дізнання, 63-х співробітників експертних установ і відомчих служб.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим вітчизняним комплексним монографічним дослідженням правових, теоретичних і прикладних проблем кримінально-процесуального пізнання з урахуванням норм чинного кримінально-процесуального законодавства, існуючих проектів і численних пропозицій щодо його вдосконалення, світового досвіду та євроінтеграційних прагнень України. Наукова новизна роботи конкретизується в одержаних висновках і пропозиціях, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано авторське визначення етапів становлення та розвитку основних категорій кримінально-процесуального пізнання, метою якого була спроба адаптувати до реалій сучасності основні напрацювання та здобутки попередників для створення єдиної концепції криміналістичної теорії пізнавальної діяльності;

– визначено авторське бачення загальнонаукових засад кримінально-процесуального пізнання, зокрема, враховуючи його складність як цілісного феномена, базовим підґрунтям постають природничі, гуманітарні, технічні, соціальні науки, ця діяльність спирається на комплекс наукових засад, що базуються на сучасних теоретичних положеннях гносеології, онтології та загальнонаукових методах;

– запропоновано в кримінально-процесуальному пізнанні виділяти три групи принципів, умовно позначених як: фундаментальні; кримінально-процесуальні; власне-криміналістичні;

– виявлено особливості співвідношення знання суб'єктів, їх теоретичного та практичного рівнів підготовки, які мають різні форми свого якісного наближення до істини. На основі сучасних гносеологічних підходів, зокрема епістемологічної теорії, визначено зміст кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності;

– сформовано окрему криміналістичну теорію пізнавальної діяльності слідчого, а саме визначено її предмет, об'єкт, зміст і структуру, визначено завдання кримінально-процесуального пізнання;

– намічено шляхи розвитку окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого, які мають стати не тільки науковим підґрунтям кардинальних перетворень у теорії криміналістичних знань, а й необхідною передумовою прийняття нового кримінально-процесуального законодавства;

– визначено місце, роль і межі пізнавальної діяльності слідчого на сучасному досудовому слідстві, зокрема місце пізнавальної діяльності визначається через її зміст, роль – через виявлення, фіксацію, оцінювання та використання криміналістично значущої інформації в процесі розслідування, а межі – об'єктом пізнання та його предметом;

– запропоновано сучасні засоби пізнавальної діяльності слідчого (нові видові ряди засобів експериментального пізнання; методи моделювання і реконструкції з використанням автоматизованих гібридних та абстрактних моделей тощо);

– обґрунтовано доцільність внесення до кримінально-процесуального закону ряду змін, що дає змогу усунути білінгвізм, калькування, семантичне нагромадження, розпливчате розуміння норм права. Такі зміни значно розширяють розуміння закону, правильне його використання та застосування, а загалом – пізнавальні можливості кримінального судочинства;

удосконалено:

– положення щодо співвідношення пізнання та доказування в кримінальному судочинстві як єдиного комплексу для наближення слідчого до встановлення об'єктивної істини у справі;

– організацію та тактику провадження таких окремих слідчих дій, як слідчі огляди, допит, відтворення обстановки та обставин події; впізнання, обшук (з наданням розгорнутої характеристики їхніх пізнавально-пошукових можливостей);

– організаційно-пізнавальний зміст прийняття кримінально-процесуальних рішень слідчим на досудовому слідстві, а саме розкрито сутність процесуальних та тактичних рішень, наведено їх класифікацію, запропоновано використання інформаційних технологій, зокрема експертних систем, які дозволяють слідчому вести плідний діалог із комп'ютером, «консультуватись» з ним, шукати, розглядати різноманітні варіанти і на основі відомих фактичних даних кримінальної

справи, правил логічного висновку та бази знань будувати нові рішення в проблемній слідчій ситуації, пояснюючи хід їх прийняття. Зазначені експертні системи при поетапному відображенні процесу вирішення проблемної ситуації не нав'язують слідчому оцінок доказів і готових рішень, а тільки поступово формують упевненість, що проаналізовані й оцінені факти й обставини розслідуваної кримінальної справи мають суттєве значення для викриття винних у злочині;

– форми, методи, рівні взаємодії слідчого з іншими учасниками пізнавальної діяльності на досудовому слідстві та запропоновано шляхи підвищення її ефективності, а саме на основі поєднання двох форм пізнання – чуттєвого та раціонально-логічного – уводиться синтезована форма пізнання, де розумові висновки, поняття та концепції абстрактного мислення втілюються в реальність і набувають не лише інтелектуального, а й реального вигляду. Розкрито зміст взаємодії суб'єктів кримінального судочинства за психологічним співробітництвом постійного або тимчасового чи конфліктного характеру, де дійсною «формулою» взаємодії є не об'єкт-суб'єктне відношення, а суб'єкт-об'єкт-суб'єктна взаємодія;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення окремих криміналістичних теорій, таких як теорія і практика моделювання, теорія спілкування, теорія пізнавальної функції логіки і психології, теорія криміналістичної кібернетики, теорія експертних досліджень як процесу пізнання, теорія інформаційного забезпечення ОВС, теорія судового пізнання, та узагальнено пропозиції щодо їхнього використання в кримінально-процесуальній пізнавальній діяльності;

– характеристика джерел доказів як носіїв інформації та методика оцінювання отриманих доказів; а саме характеризується як сама інформація (матеріально зафіксована та ідеально відображена) про злочин, так і інформаційні процеси, які надають змогу її виявляти, фіксувати, зберігати і використовувати, та методи і засоби пізнавальної діяльності, такі як слідчі дії, експерименти, реконструкція, екстраполяція, аналіз, синтез, індукція, дедукція.

– права та обов'язки суб'єктів пізнавальної діяльності кримінального судочинства, зокрема запропоновано здійснювати їх класифікацію відповідно до функцій, які вони виконують у кримінальному процесі, не розрізнено, як у діючому законі щодо всього КПК, а в одній главі. У роботі детально розглядаються пізнавальні можливості всіх осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

– шляхи та напрями впливу євроінтеграційних процесів та світового досвіду на реформування кримінально-процесуального законодавства України. На основі аналізу проектів кримінально-процесуального закону України, виявлених проблем чинного кримінально-процесуального закону, узагальнених матеріалів щодо дослідження аналогічних законів Європи, США, країн СНГ обґрунтовується необхідність внесення ряду змін до КПК України. Зміни стосуються безпосередньо процесуальних засобів пізнавальної діяльності органів розслідування.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони, становлячи в сукупності теорію пізнавальної діяльності слідчого, можуть бути:

– у науково-дослідній сфері – підґрунтям для подальшого розв’язання теоретико-прикладних проблем, що стосуються розвитку криміналістичної теорії пізнавальної діяльності, теорії та практики доказування;

– у сфері правотворчості – використані для підготовки, подальшого розроблення та доопрацювання законодавчих актів, зокрема чинного Кримінально-процесуального кодексу України, проекту КПК України, що в результаті сприятиме подальшому вдосконаленню здійснення суб’єктами владних повноважень кримінальної процесуальної діяльності, якісному судочинству, створюватиме умови для належного захисту прав та законних інтересів осіб кримінального судочинства;

– у правозастосовній діяльності – придатні для поліпшення діяльності суб’єктів кримінального процесу під час розслідування злочинів, зокрема в діяльності апарату РНБО України (акт впровадження від 19 лютого 2010 р. № 2/9-419-2-5).

– у навчальному процесі – використані при підготовці підручників та навчальних посібників з дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Теорія доказів», і вже використовуються у ході проведення занять із зазначених дисциплін у Національній академії внутрішніх справ (акт впровадження від 3 грудня 2009 р.), Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова (акт впровадження від 9 грудня 2009 р.), Кримському юридичному інституті Одеського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 23 листопада 2009 р.), Луганському державному університеті внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка (акт впровадження від 21 грудня 2009 р.), Закарпатському державному університеті (акт впровадження від 18 листопада 2009 р.), Чорноморському державному університеті ім. П. Могили (акт впровадження від 16 грудня 2009 р. № 7/2/28), Харківському економіко-правовому університеті (акт впровадження від 9 грудня 2009 р. № 01-16/266). Положення та висновки дисертації враховано також у навчально-методичних працях, підготовлених автором як особисто, так і за його участі;

– у правовиховній сфері – як основа в роботі з підвищення професійного рівня працівників слідчих підрозділів та профілактики злочинності (довідка УМВС України в Херсонській області від 12 вересня 2008 р. № 1/934, довідка СБ України від 22 грудня 2008 р. та довідка Держкомтелерадіо України від 29 серпня 2008 р. № 557/01-13).

Особистий внесок здобувача. Виконане дослідження здійснено дисертантом самостійно, з використанням новітніх здобутків науки криміналістики та кримінального процесу, усі викладені в ньому положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень автора. У співавторстві опубліковано навчальний посібник «Правові та психологічні основи взаємодії слідчих з оперативними працівниками при розкритті та розслідуванні злочинів» (2002 р.) (здобувач

розробив розділ I «Теоретичні та правові основи взаємодії, її принципи та форми» (обсяг – 2 д. а.), наукову публікацію «Криміналістична класифікація слідчих дій» (2005 р.), (здобувачем здійснено аналіз критеріїв та визначено основи класифікації слідчих дій). Наукові ідеї та розробки співавторів, опублікованих праць у дисертації не використовувалися. У зміст роботи не включалися напрацювання автора, отримані під час підготовки дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки, що містяться в дисертації, були оприлюднені на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми сучасної криміналістики» (Сімферополь-Алушта, 19–21 вересня 2002 р.), «Сучасний стан і перспективи розвитку нових напрямів судових експертиз у Росії та за кордоном» (Калінінград, 11 квітня 2003 р.), «Посилення співпраці між Україною та ЄС щодо утвердження верховенства права в Україні» (Херсон, 16 травня 2006 р.), «Російське та європейське право: традиції і стратегія в умовах глобалізації» (Архангельськ, 30–31 жовтня 2007 р.), «Свобода особистості: філософсько-правове розуміння та механізм забезпечення» (Запоріжжя, 8–9 жовтня 2008 р.), «Принципи кримінального судочинства та їх реалізація в законодавчій та правозастосовній діяльності» (Київ, 3 квітня 2009 р.); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми профілактики правопорушень підрозділами міліції громадської безпеки» (Івано-Франківськ, 24 травня 2002 р.), «Організаційно-правові питання реформування досудового слідства в Україні» (Донецьк, 13 грудня 2002 р.), «Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві» (Харків, 14–15 березня 2003 р.), «Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства» (Луганськ, 7–8 жовтня 2004 р.), «Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті євроінтеграційних прагнень України» (Запоріжжя, 25–26 травня 2006 р.), «Держава, регіон, підприємство: теорія та практика економіко-правового регулювання» (Херсон, 26–27 листопада 2009 р.); *міжвузівській науково-практичній конференції*: «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 6 листопада 2009 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені в монографії «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» (Херсон : ХДУ, 2009. – 440 с.), одному навчальному посібнику, підготовленому в складі авторського колективу, 30-ти наукових статтях, 23 з яких опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, та п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, п'яти розділів, 19-ти підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 413 сторінок, з яких основний текст займає 375 сторінок, список використаних джерел (384 найменування) на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, методи, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну та практичне значення, подано інформацію про апробацію і публікацію результатів дисертаційного дослідження.

Розділ 1 «Загальна характеристика пізнання в кримінально-процесуальній діяльності» складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1 «Становлення та розвиток основних категорій кримінально-процесуального пізнання»** акцентовано увагу на розвитку наукового пізнання, проблемах формування класичної концепції пізнання та істини в роботах відомих філософів. У цьому аспекті пізнання розглядається як категорія, що має універсальний характер, де метою є отримання достовірного знання відносно навколишньої дійсності, а діяльність – як практична активність, спрямована на досягнення певної мети, простежено розвиток та зв'язок наукового пізнання з кримінально-процесуальним пізнанням. Детально охарактеризовано категорії пізнання: вірогідність та достовірність, відносність, належність.

Доведено, що пізнання істини підпорядковується прогресивним змінам у зв'язку з розширенням наукових знань, збільшення обсягу інформації про навколишню дійсність. Автор доводить, що абсолютна істина в пізнавальному процесі доказування складається з відносних, які містять елементи абсолютної. Відмінність між ними полягає в мірі повноти пізнання. Абсолютна істина означає наявність вичерпного, повного знання щодо конкретного об'єкта, а відносна – знання лише певних його властивостей, зв'язків, сторін.

Проведено аналіз робіт авторів окремих криміналістичних теорій. Метою проведеного узагальнення була необхідність адаптувати основні напрацювання та здобутки попередників, ураховуючи сучасні можливості розвитку знань інших наук, збільшення їхніх інформаційних можливостей, комп'ютеризації та сучасних засобів пізнання, для створення єдиної концепції криміналістичної теорії пізнавальної діяльності.

У **підрозділі 1.2 «Загальнонаукові основи кримінально-процесуального пізнання»** зазначено, що базовим підґрунтям кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності постають природничі, гуманітарні, технічні, соціальні науки, які володіють цілою системою ефективних засобів проектування, накопичення та використання різноманітних знань, що підтверджується аналізом робіт науковців (В. Колмакова (1962 р.), Л. Ароцкера (1965 р.), О. Колесниченка (1967 р.), І. Лузгіна (1969–1971 р.), І. Постіки (1991 р.) І. Котюка (2006 р.) та ін. Автор звертає увагу на складність кримінально-процесуального пізнання, що, як цілісний феномен, не можна зводити до

однієї форми, навіть такої важливої, як наукова.

Дисертант пропонує удосконалити зміст окремих інститутів кримінального процесу та криміналістики, зокрема їхніх принципів і методів, що використовуються в процесі розслідування.

На думку автора, основу кримінально-процесуального пізнання становлять три групи принципів, умовно позначених як: фундаментальні (об'єктивність, всесторонність, повнота, пізнаваність, відображення, конкретна істина, причинність); кримінально-процесуальні, де виділено загальні (законність, етичність, науковість, економічність); спеціальні (встановлення конкретної істини, вільне оцінювання доказів, змагальність, диспозитивність, відносність, належність), власне криміналістичні (практика, планомірність, оперативність, конспірація, раптовість, вибірковість, взаємодія, економічність, індивідуальність, комплексність, динамічність, наступальність, системність, цілеспрямованість).

Оскільки істинні знання можуть бути отримані лише в тому випадку, коли для досягнення мети будуть використані достовірні методи пізнання, де метод виконує регулятивну функцію, автор визначає, як саме має себе поводити суб'єкт стосовно предмета, що пізнається, які операції та дії він повинен здійснити для досягнення певної мети. Наведено класифікацію методів залежно від: їх змісту з урахуванням завдань, що розв'язуються під час їхнього застосування; рівня знань, які досягаються в результаті розслідування злочинів. Проведено класифікацію методів.

У кримінально-процесуальну пізнавальну діяльність пропонується включити методи емпіричного рівня пізнання відповідно до завдань розслідування, доповнивши видовим рядом експериментальний метод, а саме модельний та тактичний експерименти, і вдосконалити використання методів моделювання та реконструкції, створивши автоматизовані та абстрактні моделі. Вважається за необхідне активізувати планування розслідування та розглядати його як комплексний криміналістичний метод, який передбачатиме створення оптимальної моделі майбутньої діяльності слідчого, що забезпечуватиме ефективне, перспективне та контрольоване розслідування.

У підрозділі 1.3 «Суб'єкти кримінально-процесуального пізнання» наголошено на тому, що будь-який напрямок людської діяльності визначається суб'єкт-об'єктними відносинами, де суб'єкт є активним ініціатором отримання знань. Оскільки кримінальне судочинство є специфічною формою пізнавальної діяльності, то і її суб'єкти наділені певними правами та обов'язками, в межах яких здійснюється їхня пізнавальна діяльність. У цьому аспекті автор характеризує основних суб'єктів кримінально-процесуального пізнання та доказування – суддю, прокурора, слідчого та особу, яка провадить дізнання.

На підставі детального дослідження діяльності окремих суб'єктів кримінально-процесуального пізнання автор доходить висновку, що практично всі суб'єкти виконують одночасно декілька несумісних функцій. До того ж в самому кримінально-процесуальному законі між правами

окремих суб'єктів породжуються суперечності. Детальніший аналіз теорії та практики довів відсутність єдиної точки зору щодо визначення правового статусу, виконання функцій та класифікації осіб, які беруть участь у судочинстві, тим більше щодо їхнього місця в пізнавальній діяльності та процесі розслідування злочинів. Автор пропонує: здійснювати класифікацію суб'єктів відповідно до виконуваних функцій у кримінальному процесі, наділити відповідними правами, обов'язками суб'єктів кримінально-процесуального судочинства не розрізнено, як у діючому законі щодо всього КПК, а в одній главі. У роботі детально розглянуто пізнавальні можливості осіб, які проводять розслідування (у контексті одного з проєктів нового КПК України).

Розділ 2 «Формування окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого» складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Предмет, об'єкт і зміст окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого» дисертант поділяє думку Р. Белкіна про те, що визначення предмета кожної криміналістичної теорії пов'язано з розчленуванням загальної предметної сфери криміналістики. Відштовхуючись від загальноприйнятого принципу, згідно з яким предметом криміналістики, як і будь-якої науки, є певна група закономірностей об'єктивного світу, він обґрунтовує, що, з одного боку, предметом окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності слідчого є злочин як складова предмета криміналістичної науки. При цьому злочин розглядається не тільки (і не стільки) як юридичний факт, а як предметна протиправна діяльність, як певний різновид акту людської поведінки – процес взаємодії злочинця й навколишнього середовища, що породжує зміни останнього, які становлять об'єктивні передумови для успішного розкриття та розслідування злочину (встановлення істини в кримінальній справі).

Аналіз історичних тенденцій розвитку кримінально-процесуального пізнання, сучасного його стану дає дисертанту підстави виділяти другий бік предмета окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності – діяльності слідчого з розкриття, розслідування та попередження злочинів. У цьому плані елементами інформаційно-пізнавальної структури такої діяльності виокремлюються та аналізуються: механізм злочинної події, інформаційні процеси їхнього відображення в навколишньому світі, пізнавальні засоби (методи та прийоми) виявлення (відшукування), фіксації, вилучення, дослідження, оцінювання, зберігання та використання інформації, що стосується події, яка розслідується і, в кінцевому підсумку, – встановлення істини в справі.

Об'єктом окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності автор вважає кримінально-процесуальні відносини, що виникають у процесі пізнавальної діяльності особи, яка проводить розслідування злочинів.

У підрозділі 2.2 «Структура окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності»

слідчого» запропоновано узагальнену структуру пізнавальної діяльності слідчого. Зазначено, що сьогодні гостро обговорюється питання про структурні зміни в самій криміналістиці, тому розвиток даної теорії необхідно здійснювати в межах розвитку криміналістичної тактики, а саме доцільно додати до розділу, присвяченого криміналістичній тактиці, і четвертий напрямок – криміналістичну теорію пізнавальної діяльності. Цей розділ повинен репрезентуватись у першому розділі «Загальні положення криміналістичної тактики».

Оскільки криміналістична теорія пізнавальної діяльності слугує кримінальному процесу, а саме процесу доказування, але розробляється в межах криміналістики, то до структури даної теорії включено структурні елементи як криміналістики, так і кримінального процесу, теорії доказування. Автором наводиться структура пізнавальної діяльності слідчого в процесі розкриття окремого злочину.

У *підрозділі 2.3 «Завдання кримінально-процесуального пізнання»* автор доводить, що, здійснюючи пізнавальну діяльність, слід визначитись із метою, а вже потім обирати шляхи її досягнення. Пропонується переглянути назву та структуру ст. 2 КПК України, де конструкцію норми почати наступним чином: «з метою правильного застосування Закону з тим, щоб невинний не був покараний, а кожен винний був притягнутий до відповідальності...», що одразу визначатиме призначення кримінально-процесуального закону. Проаналізовано поняття завдання та призначення кримінального судочинства. Автор обґрунтовано доводить, що призначення, на відміну від завдання, не має короткострокового характеру, а тому пропонується введення до КПК України окремого розділу «Призначення кримінального судочинства», де необхідно передбачити як основну мету кримінального судочинства, так і повноту розслідування, виявлення причин і умов, що сприяли скоєнню злочину, тощо.

Автор звертає увагу на принципи, які забезпечують виконання завдань кримінального процесу ст.ст. 22, 23 КПК України. Наголошено на тому, що у ст. 212 КПК України «Форми закінчення досудового слідства» навіть не згадується, що досудове слідство може закінчуватися винесенням декількох видів постанов про направлення справи до суду, в тому числі для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, що ще раз підкреслює неправильну визначеність завдання кримінального судочинства. На думку автора, це окремий напрямок дослідження, який потребує детального вивчення.

У *підрозділі 2.4 «Засоби пізнавальної діяльності слідчого»* звернуто увагу на те, що основним засобом правового впливу на свідомість і волю суб'єктів розслідування виступає обов'язок. Законодавець досить часто використовує і такий засіб, як надання права вчиняти ту чи ту процесуальну дію чи права вимагати певної поведінки від інших осіб.

Дисертант доводить, що слідча дія є певним елементом складної та багатогранної діяльності слідчого, має непросту структуру, відповідно до якої присутні рівні аспекти наукового аналізу,

тому як у гносеологічному, так і в методологічному планах є засобом пізнання події злочину та осіб, які вчинили його, а також обставин провадження, тобто практично-пізнавальною діяльністю. Запропоновано класифікацію способів збирання доказів, у якій окремі слідчі дії об'єднані у відповідні блоки і розглядаються як певні системи тактичних (пізнавальних) прийомів – спеціальних (окремих) криміналістичних засобів та методів, яким притаманні визначальні системоутворювальні ознаки і насамперед – універсальність стосовно методів дослідження. Крім того, така класифікація дозволяє розмежувати різні за криміналістичною (пізнавальною) сутністю шляхи (засоби) одержання інформації, створює передумову до конструювання. Автор характеризує засоби техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: власне криміналістичну техніку і діяльність пов'язану, з її вдосконаленням, правовим регулюванням, розробленням рекомендацій і методик її застосування. Запропоновано використання інформаційно-пізнавальних комп'ютерних програм, які слугуватимуть як засоби діагностичного характеру. Розкрито можливості візуальної психодіагностики як засобу вивчення особи злочинця.

Підрозділ 2.5 «Розвиток окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності» пов'язаний із накопиченням знань, особливо природничих і технічних. Для розвитку окремої криміналістичної теорії необхідно виконання таких умов: 1) окремі криміналістичні теорії повинні розглядатись у межах криміналістичної теорії пізнання; 2) для розвитку технічних криміналістичних можливостей пропонується до теми «Ідентифікація людини за ознаками зовнішності» додати вивчення основ візуальної психодіагностики та деякі аспекти лінгвістичної криміналістики. Ці наукові умови є перспективними для наукового опрацювання.

У контексті розвитку криміналістичної теорії досліджувались новітні методології та окремі криміналістичні теорії, які мають стати не тільки науковим підґрунтям кардинальних перетворень у теорії криміналістичних знань, а й необхідною передумовою прийняття нового кримінально-процесуального законодавства. Автор пов'язує розвиток окремої криміналістичної теорії з механізмом правового й організаційно-тактичного регулювання та комплексом методичного забезпечення пізнавальної діяльності слідчого та його професійної підготовки.

Розділ 3 «Сучасний стан кримінально-процесуального пізнання слідчого» містить чотири підрозділи, де охарактеризовано сучасний підхід до пізнавальної кримінально-процесуальної діяльності.

У **підрозділі 3.1 «Місце, роль та межі пізнавальної діяльності слідчого»** зазначено, що коло досліджуваних питань у процесі пізнавальної діяльності є дещо ширшим ніж доказування. Автор визначає місце пізнавальної діяльності слідчого через її зміст, а роль пізнання – через виявлення, фіксацію, оцінювання та використання криміналістично значущої інформації в процесі розслідування злочинів. Ця діяльність проходить певні стадії, які детально охарактеризовано автором відповідно до матеріально зафіксованих та ідеальних відображень. Специфіка

пізнавальної діяльності слідчого обумовлена передусім об'єктом, завданням і засобами пізнання, колом його суб'єктів, процесуальними строками і процесуальною формою. Використовуючи категорії достовірності й вірогідності, автор відстежує становлення істинного знання пізнавальної діяльності слідчого, механізм переростання знання «вірогідного» в «достовірне». Йдеться, з одного боку, про істинність знань, а з другого – про його доказовість, обґрунтованість, аргументованість, інакше кажучи – про достовірність.

На думку автора, межі доказування визначаються колом обставин, передбачених статтями 64, 433 КПК України, та тих, які мають значення для визначення тактики досудового слідства: розшуку винних осіб, місце яких невідоме; з обставин, які характеризують взаємні стосунки між суб'єктами кримінального процесу; в окремих випадках – даних, які характеризують експерта з метою його професійної підготовки; з результатів діяльності органів розслідування, інших слідчих; з представників громадськості, які надають допомогу за власною ініціативою або брали участь за запрошенням; з документів і матеріалів, які характеризують виробничі процеси (під час розслідування економічних злочинів) тощо. Звичайно, всі перелічені положення мають різне процесуальне значення. Перша група, що утворює склад злочину, та обставини, які підлягають доказуванню, є головними в діяльності слідчого, інші положення пізнавальної діяльності є допоміжними, але це не знижує їх практичного значення.

Аналіз, проведений у процесі дослідження, довів, що межі пізнавальної діяльності визначаються об'єктом пізнання та його предметом, а доказування – всебічністю, повнотою та належністю. При цьому досить важливим чинником, який впливає на повноту дослідження обставин злочину, є теоретичні знання, практичний досвід та інтелектуальні здібності слідчого.

У *підрозділі 3.2 «Форми та види пізнавальної діяльності слідчого»* розгляд форм пізнавальної діяльності слідчого автор починає з аналізу чуттєвого пізнання і мислення та їхньої взаємодії, яка в процесі пізнання виявляється досить складною. Чуттєве пізнання здійснюється в таких формах, як відчуття, сприйняття, уявлення. Головне ж полягає в тому, що чуттєве пізнання не може задовольнити слідчого, бо має низку очевидних недоліків: обмеженість, мінливість, нестійкість. Відносні відчуття не дають йому надійного критерію для розмежування суттєвого та несуттєвого. Ці недоліки надолужуються подальшою формою пізнання – раціонально-логічним (або абстрактним) мисленням. Раціонально-логічні форми виражають його особливості – поняття, судження, розумові висновки (індуктивні та дедуктивні).

Розгляд перших двох форм пізнання дозволив авторові поєднати їх, тобто поєднати поняття теорії з наочно отриманим результатом, із тим, що слідчий фіксує під час розслідування. Дисертант вводить синтезовану форму пізнання, де розумові висновки, поняття та концепції абстрактного мислення втілюються в реальність і набувають не лише інтелектуального, а й реального вигляду. Особливості третього виду пізнання виразно відображаються в таких його

проявах, як досвід, експеримент, практика.

Характеризуючи види пізнавальної діяльності, автор звертає увагу на те, що в сучасній теоретико-методологічній літературі виділено багато видів ненаукового пізнання. Так, екстрасенсивне пізнання, інтерес до якого особливо зріс наприкінці ХХ ст., також залишається багато в чому незрозумілим. Цей вид пізнання поки що не досліджено. Несистематизовані знання, які не формалізуються і не описуються законами, перебувають у суперечності з існуючими науковими обґрунтуваннями (наприклад, ясновидіння, телепатія, спіритизм тощо). Попри всю очевидну сьогодні псевдонауковість таких знань автор вважає за необхідне продовжувати дослідження їхніх особливостей вже через те, що окремі злочинці, які наділені «дивними можливостями», скоюють злочини, наприклад шахрайство з використанням так званого «циганського гіпнозу» тощо.

У *підрозділі 3.3 «Сучасні гносеологічні підходи до визначення змісту кримінально-пізнавальної діяльності»* запропоновано враховувати новітні епістемологічні досягнення в процесі пізнавальної діяльності слідчого. Адже постановка питання про логічний критерій істини в процесі пізнання безпосередньо пов'язана з існуванням логічного доказування, а отже – з розвитком нових знань. Відзначаючи цю важливу рису процесу пізнання, визнається логічний критерій істини, тим самим стверджується, що доводити можна не лише практичним шляхом, а й теоретичним, логічним. Іншими словами, логічна правильність є необхідною основою наукового мислення, ефективного дослідницького пошуку, попередньої перевірки розумових висновків. У межах нормативної епістемології має поставати не лише питання: «За яких умов наявне переконання в чомусь?», де знання є істинними, але й питання: «За яких умов можливо/припустимо вірити, що саме це переконання є істинним?». Тому для досягнення поставленої мети суб'єкт (у нашому випадку – слідчий), повинен використовуючи складники знання та пізнання, створювати виправдані, сталі інтелектуальні інструменти та засоби своєї пізнавальної діяльності. Знання суб'єкта, його теоретичний та практичний рівень підготовки мають різні форми свого якісного наближення до істини. Пізнавальна діяльність суб'єктів розслідування – багаторівневий процес побудови знання, але вирішальну роль у ньому відіграє їх розумова активність, що виявляється в конструюванні образів, моделей, понять, теорій, за допомогою яких оптимізується процес розслідування. При осмисленні наведеного розуміння пізнання автор звертає увагу на напрацювання гносеології, епістемології, онтології, сучасної методології з урахуванням того, що реально кримінально-процесуальне пізнання здійснює не свідомість сама по собі, а особа, яка проводить розслідування.

Підрозділ 3.4 «Аналіз практики пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів» дозволив дати характеристику джерел доказів як носіїв інформації та їх оцінку, виявити певні недоліки та позитивні моменти кримінально-процесуального пізнання, на основі чого

розроблено організаційно-тактичні основи проведення розслідування. Автор доводить, що змінюються форми злочинності, їх способи, трансформуються злочинна поведінка, ускладнюються форми протидії розслідуванню. Про масштаби протидії свідчать такі результати: у своїй діяльності з активною протидією розслідуванню зустрічалися 81 % начальників (заступників) МВ-РВВС, 63,5 % слідчих, 64 % оперативних працівників, опитаних у 2008 р. Кожен шостий, допитаний в суді, змінював свої показання. Автор встановив такі види протидії розслідуванню з боку підозрюваних (обвинувачених), як інсценування злочину (симуляція обставин злочину), підміна предмета посягання, створення підроблених слідів і речових доказів тощо. Усі вони значно ускладнюють розслідування кримінальної справи, дезорієнтують його. Але такі види протидії не згадуються в законодавстві, за винятком п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України. Вдаючись до таких видів протидії, злочинці мають змогу відвернути від себе увагу правоохоронних органів й надалі продовжувати свою злочинну діяльність, і, навіть у разі доведення їх вини, зазначені форми протидії не впливають на їхню відповідальність. Тому потрібно на законодавчому рівні закріпити необхідність документування в обвинувальному висновку всіх спроб протидії розслідуванню, незалежно від того, від кого вона походить, але обов'язково – із зазначенням її ініціатора (ініціаторів), з наступним приєднанням документів, що мають доказове значення, до матеріалів розслідуваної кримінальної справи. Ще одним із чинників, які обумовлюють проблеми пізнавальної діяльності слідчого, є виникнення на стадії досудового розслідування кримінально-процесуальних конфліктів. Залежно від причин, обставин їх виникнення ці конфлікти відображаються як на строках, так і на якості досудового розслідування. У зв'язку з цим автор пропонує з'ясувати природу виникнення кримінально-процесуальних конфліктів, визначає шляхи їх розв'язання, що має важливе значення для вдосконалення діяльності органів розслідування. Ця проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

Основні проблемні питання в слідчого виникають на початковому етапі розкриття та розслідування злочинів. Причиною цього є недостатність теоретичної підготовки слідчих, відсутність практичного досвіду, зокрема відсутність інституту наставництва, поверхове використання методичних розробок, підготовлених науковцями та практиками, зниження рівня методичної роботи в слідчих підрозділах. Недоліки є і в організації проведення розслідування, формах і методах взаємодії слідчих з іншими підрозділами ОВС. Автор доводить, що основні проблеми практики пов'язані з необхідністю переосмислення та вдосконалення відповідних криміналістичних рекомендацій, змін у кримінально-процесуальному законі.

Розділ 4 «Проблеми правового забезпечення пізнавальної діяльності слідчого» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Етапи становлення та формування кримінально-процесуального законодавства України як форми регулювання пізнавальної діяльності слідчого» проведено

історичний аналіз етапів та формування основ кримінально-процесуального законодавства, які впливали на процесуальну форму пізнавальної діяльності органів розслідування. Автором здійснено періодизацію формування кримінально-процесуального закону що обумовлено взаємозв'язками з соціально-економічним укладом суспільства і його державно-правовими формами, фактами і явищами. Такий підхід здатний забезпечити історичне наступництво, зберегти позитивний досвід правового регулювання, передусім феномен писаного права. Потреба розширення саме процесуальної форми пізнавальної діяльності вимагала час від часу вносити до кримінально-процесуального законодавства зміни та доповнення, в результаті чого збільшилась кількість слідчих та інших процесуальних дій, які мали позитиви та недоліки.

Загальним висновком є те, що іноді зміни і доповнення до складної системи законодавства призводили до внутрішніх суперечностей. Одні недоліки усувались, з'являлися інші. Сьогодні в законодавстві багато неузгодженостей, а тому є необхідність підготовки та прийняття нового кримінально-процесуального закону, в якому було б ураховано позитивний досвід правотворчості розвинених західних держав, досягнення суміжних галузей права.

У підрозділі 4.2 «Сучасні проблеми правового забезпечення пізнавальної діяльності слідчого» розглянуто проблеми, що стосуються розслідування злочинів на досудовому слідстві. Автор аналізує кримінально-процесуальне законодавство та зміни і доповнення, внесені до КПК України у 2001 р. На думку дисертанта, не вироблено загального підходу до визначення пізнавальних можливостей деяких слідчих дій. Через це виникають проблеми щодо оцінювання отриманих результатів та їх ролі в процесі пізнавальної діяльності та доказування.

На стадії порушення кримінальної справи закон обмежує слідчого в процесуальних правах. Це значно звужує можливості доказування і, звичайно, пізнання, адже слідча дія є засобом та методом пізнання.

У діючому кримінально-процесуальному законодавстві приділяється неналежна увага процесуальному оформленню документів кримінального судочинства (ст. 195 КПК України об'єднує протоколи різних за своєю суттю та пізнавальними можливостями слідчих дій), що призводить до неправильного розуміння інформаційно-пізнавальних можливостей та мети зазначених слідчих дій.

Спостерігається неоднозначне визначення процесуального становища учасників слідчих дій, оцінки та використання отриманих результатів. Наприклад у ст. 174 КПК України мова йде про осіб, серед яких проводиться впізнання, але залишається незрозумілим, чи серед трьох осіб разом з особою, яку впізнають, чи все-таки серед трьох інших, а загалом серед чотирьох осіб. Ліквідовано інститут громадських захисників та громадських обвинувачів, проте в ряді статей (63, 287, 289, 300 КПК) ці суб'єкти не виключені. Пропонується розмежувати повноваження органів слідства й оперативних підрозділів. Для цього слід внести зміни до ст. 104 КПК України, де передбачити

перелік слідчих дій, які повинні провадити органи дізнання до передачі справ слідчим. При цьому не обмежувати орган дізнання лише слідчими оглядами, як це було раніше. Повернутися до найбільш раціональної форми закінчення дізнання в справах, де провадження досудового слідства не обов'язкове (виключеної статті 105 КПК України). При цьому збільшити термін проведення дізнання з десяти днів до одного місяця, що дозволить виключити поверховість розслідування.

Велике значення для тлумачення норм та їх пізнавальних можливостей має визначення юридичних термінів і понять, які містяться в КПК України. Неточність цих визначень залишає можливість для неправильного тлумачення закону, що впливає як на доказування, так і на пізнання загалом. Прикладом є термін «близькі родичі» (ст. 32 КПК), де зазначено, що дружина є близьким родичем, а чоловік не є таким. Також спостерігається порушення вимог юридичної техніки в п. 6 ч. 1 ст. 6 КПК України, де робиться посилання на виключену ч. 5 ст. 27 КПК України, а також ст. 216 КПК України, яка містить неправильне посилання на ч. 3 ст. 236^б КПК України. Автор звертає увагу на захаращеність закону декларативними положеннями, закликами, побажаннями тощо, які девальвують юридичні засоби впливу. Прикладом такого перевантаження, окрім вищенаведеного, може бути ч. 2 ст. 191 КПК України, де зазначається, що спеціаліст, запрошений для участі в огляді, має бути не заінтересованим у результатах справи, хоча така вимога стосується всіх спеціалістів, які беруть участь в кримінальному судочинстві, про що зазначається в ч. 1 ст. 128¹ КПК України. Крім того, в законі зустрічаються ненормативні словосполучення та неюридична термінологія, що знижує його юридичну досконалість, наприклад: розшукні дії (ч. 3 ст. 114 КПК України), нові особи (ч. 2 ст. 275 КПК України), попередня стаття (ст. 287, ч. 1 ст. 299 КПК України), допитані свідки не зносилися з недопитаними (ст. 293 КПК України), судова справа (ч. 3 ст. 407 КПК України) тощо. Автором доведено доцільність введення до кримінально-процесуального закону ряду змін, що дає змогу усунути білінгвізм, калькування, семантичне нагромадження, розпливчате розуміння норм права. Це дозволить розширити розуміння закону, та загалом – пізнавальні можливості кримінального судочинства. Дисертантом підготовлено пропозиції, що включені в коло матеріалів законопроектної розробки (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 2 жовтня 2008 р. № 04-19/14-2328 та акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя від 23 червня 2009 р. № 04-30/19-3726 (136935)), а також у діяльність апарату РНБО України (акт впровадження від 19 лютого 2010 р. № 2/9-419-2-5).

У підрозділі 4.3 «Вплив євроінтеграційних процесів на реформування кримінально-процесуального законодавства України» зазначено, що приведення кримінально-процесуального законодавства до аналогічних законів як Європи, так і держав пострадянського простору, дозволить ефективніше здійснювати реформування законодавства України.

Дослідником порівнюється кримінально-процесуальне законодавство України з аналогічними законами Європи, держав пострадянського простору з метою виявлення позитивних та негативних тенденцій їх розвитку.

На основі аналізу проектів кримінально-процесуального закону України, виявлених проблем чинного кримінально-процесуального закону, узагальнених матеріалів із дослідження аналогічних законів Європи, США, країн СНГ автор обґрунтовано доводить необхідність внесення ряду змін до КПК України. Зміни стосуються безпосередньо процесуальних засобів пізнавальної діяльності органів розслідування. Пропонується розділити відтворення обстановки й обставин події на дві самостійні слідчі дії – перевірку показань і слідчий експеримент, редакції яких не дублюють одна одну і мають визначений зміст і пізнавальний характер. Уважається за необхідне проводити експертизи до порушення кримінальної справи.

Пропонується розширити права захисника, які дозволять йому стати активним учасником розслідування. Унесення таких змін та їх урахування в ході розроблення проекту КПК України розширить пізнавальні можливості всіх сторін кримінального процесу та стане запорукою вдосконалення досудового слідства.

Розділ 5 «Напрямки організаційно-тактичного забезпечення пізнавальної діяльності слідчого» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Пізнавальна діяльність слідчого на початковому етапі розслідування» розглянуто перспективні напрямки удосконалення пізнавальних можливостей слідчого на початковому етапі розслідування. Автор характеризує злочин як ретроспективну подію, де інформація про нього об'єктивно відображається в слідах. З'ясовано, що слідчому необхідно обрати технічні засоби, визначити технічні й тактичні прийоми їх використання залежно від виду інформаційного сигналу, його структури та фізичної природи в слідах злочину, для досягнення чого запропоновано використовувати окремі методи та прийоми, а саме моделювання, реконструкцію, інформаційні моделі як ефективні пізнавальні методи. Це дозволяє будувати «вірогіднішу» модель механізму злочину. При цьому пропонується доповнювати її новими обставинами, доказами, а також новими версіями, що підлягають перевірці. Така перевірка можлива лише завдяки інформації. Тому дослідником характеризуються три стани такої інформації, а саме: статичний, прагматичний та семантичний. Статичний та семантичний стани інформації становлять основу пізнавальної діяльності слідчого. Прагматичний стан інформації передбачає реалізацію семантичного стану інформації, оскільки семантика інформації повинна бути «розшифрована» та «зрозуміла» для отримувача. При цьому більш високий ступінь інформації базується, з одного боку, на виробленні лінії поведінки, а з іншого – на вмінні поводитися в передбачуваний формі.

Автор концентрує увагу на тому, що в таких взаємовідносинах слідчому необхідно

контролювати канал зворотного зв'язку. Таким чином, здійснювати пізнавальну діяльність на початковому етапі слідчому допомагають як сама інформація (матеріально зафіксована та ідеально відображена) про злочин, так і інформаційні процеси, які надають змогу її виявляти, фіксувати, зберігати і використовувати, та методи і засоби пізнавальної діяльності.

Підрозділ 5.2 «Прийняття кримінально-процесуальних рішень слідчим на досудовому слідстві» характеризує слідчу діяльність як складну, динамічну та насичену впливом факторів ризику. За результатами опитування слідчих названо основні проблеми, які виникають під час їхньої професійної діяльності. Зокрема це дефіцит часу, вирішення великого кола питань у відносно короткі строки (66 % опитаних), необхідність отримання погодження та санкцій (43 % опитаних). При цьому у 51,4 % опитаних слідчих постійно виникають проблеми пошуку раціональних рішень процесуального та тактичного характеру в слідчій ситуації, яка склалася на момент розслідування. У 45 % опитаних складності з прийняттям рішень виникають епізодично. Автор на основі вивчення практики доходить висновку, що прийняття рішень кримінально-процесуального і тактичного характеру здійснюється на підставі особистого досвіду та врахування аналогічних ситуацій. Тому цей напрям визначено як перспективний для подальшого наукового дослідження. Ураховуючи існуючі проблеми, з метою забезпечення прав і інтересів учасників кримінального процесу, мінімізації тактичного ризику при прийнятті рішень слідчим дослідник розкриває сутність процесуальних та тактичних рішень, наводить їх класифікацію, в якій пропонує використання інформаційних технологій з елементами штучного інтелекту, зокрема експертних систем, які дозволяють слідчому вести плідний діалог із комп'ютером, «консультуватись» з ним, шукати, розглядати різноманітні варіанти і на основі відомих фактичних даних кримінальної справи, правил логічного висновку та бази знань будувати нові рішення в проблемній слідчій ситуації, пояснюючи хід їх прийняття.

Автор стверджує, що при прийнятті процесуального рішення вихідним моментом є психологія слідчого, його вольові та інтелектуальні якості, які полягають в умінні пізнати об'єктивні обставини, здатності переносити психічні навантаження, тому характеризує роль внутрішнього переконання (ст. 67 КПК), яке тісно пов'язане з вибором рішення відповідно до конкретних обставин. Однією з умов зовнішнього вияву внутрішнього переконання є емоційне забарвлення. Без людських емоцій неможливий пошук істини. Через переконання здійснюється «вихід знань на практику, зворотний вихід мислення на буття». Проте автор акцентує увагу на тому, що не можна підміняти фактичні дані емоціями, почуттями, бажаннями, тому що допускаються помилки, порушення законності.

Автор доводить, що пізнавальна діяльність слідчого, пов'язана з прийняттям рішень, має певні стадії: загальної підготовки (формування мети, плану); реалізації запланованих дій; психологічної підготовки для прийняття рішення; закріплення його письмово у вигляді процесуального акта

(документа). Такий алгоритм прийнятний як для кримінально-процесуального, так і тактичного рішення в процесі пізнавальної діяльності слідчого.

Підрозділ 5.3 «Взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального процесу» розкриває зміст взаємодії суб'єктів за психологічним співробітництвом постійного або тимчасового чи конфліктного характеру. Автор доводить, що взаємодія починається з усвідомлення потреби, заінтересованості в спільній взаємодії. Отже, дійсною «формулою» взаємодії є не об'єкт-суб'єктне відношення, а суб'єкт-об'єкт-суб'єктна взаємодія. Взаємодія в структурі спілкування під час пізнавальної діяльності виконує функцію системної організації зв'язків, відносин суб'єктів у певну цілісність, забезпечує тотожність сукупного суб'єкта самому собі, збереження його суттєвих властивостей за умов різних зовнішніх і внутрішніх змін, і насамперед за умов ефективного обміну інформацією між партнерами із взаємодії. Автором розкрито тактичні та пізнавальні особливості взаємодії слідчого з оперативними працівниками, експертами, спеціалістами, перекладачами та іншими учасниками кримінального процесу. Визначено принципи, форми та зміст сумісної пізнавальної діяльності суб'єктів та учасників кримінального процесу. Вказано на шляхи вдосконалення такої діяльності, яка має як законодавче закріплення, так і соціальні, психологічні та інші напрями такої взаємодії в процесі розкриття та розслідування злочинів.

У підрозділі 5.4 «Організація та тактика провадження окремих слідчих дій» надано рекомендації слідчому щодо проведення слідчих дій з метою розширення їх пізнавальних можливостей.

Враховуючи те, що тактика проведення кожної слідчої дії може стати предметом окремого наукового дослідження, автор, посилаючись на вже розроблені організаційні, тактичні, кримінально-процесуальні рекомендації, з урахуванням напрацювань в окремих криміналістичних теоріях, вносить узагальнені пропозиції, які підтверджуються практичними прикладами. Дисертант рекомендує слідчі дії розглядати, в першу чергу, як інформаційно-пізнавальні моделі. Автором доведено, що на початку проведення слідчої дії слідчому необхідно побудувати орієнтовну інтегровану модель, яка буде в подальшому і використана як інструмент пошуку орієнтовної інформації та детального аналізу досліджуваної події. Для здійснення пізнавальної діяльності під час підготовки до будь-якої слідчої дії пропонується включення стадії тактичного забезпечення, де, проаналізувавши слідчу ситуацію, слідчому необхідно підготуватись організаційно та передбачити тактичне забезпечення проведення слідчої (процесуальної) дії, що надасть можливість більш ефективно здійснювати пізнавальну діяльність.

Загальна модель будь-якої слідчої дії, на думку автора, будується на основі вихідної інформації, методом уявного моделювання, проектується на оточуючу обстановку, відтворюється механізм подій на місці. Дана модель повинна мати характер програми, яка може видозмінюватись, доповнюватись тощо.

Автор відповідно до зазначеної моделі надає організаційно-тактичні рекомендації щодо проведення слідчих оглядів, допитів, очних ставок, обшуків, виїмок, пред'явлення для впізнання (в тому числі і позавізуальним спостереженням), відтворення обстановки та обставин події. Дисертант доводить, що, перебуваючи в безпосередньому предметно-чуттєвому контакті з джерелом інформації, отриманої після проведеної слідчої дії, слідчий повинен оцінювати її з позицій абстрактного та матеріального процесуального закону.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні методологічно-практичних засад пізнавальної діяльності слідчих. Так, на підставі вивчення й узагальнення практики надана характеристика джерел доказів як носіїв інформації та їх оцінка, розроблено організаційно-тактичні основи проведення розслідування. Одним з основних завдань дослідження було розроблення в межах кримінально-процесуального пізнання єдиної комплексної концепції – окремої криміналістичної теорії, яка сприятиме за сучасних умов кардинального реформування вітчизняного судівництва та потреб правоохоронної практики більш ефективному розкриттю й розслідуванню злочинів. Відтак автором було отримано низку висновків теоретичного й практичного змісту, вироблено відповідні пропозиції, які забезпечують досягнення поставленої мети й виконання окреслених завдань.

Кримінально-процесуальна пізнавальна діяльність проходить різні історичні етапи й розвивається за законами, які відповідають певній історичній формації. При цьому на зміст і методи розслідування впливає не лише суспільно-політична система, але й розвиток права, науки і техніки, можливість держави забезпечити впровадження наукових розробок у слідчу практику.

Кримінально-процесуальне пізнання має свою специфіку, відрізняється від інших видів людської діяльності. Цей вид діяльності постійно досліджується з урахуванням наукових розробок і змін, які відбуваються як у науці, так і в законодавчій практиці, тому потребує постійного оновлення.

Оскільки розслідування злочинів є різновидом предметної діяльності, що за формою і змістом являє собою складну динамічну систему, основна функція якої полягає в ефективному протистоянні злочинній діяльності, то його необхідно розглядати як специфічну пізнавальну діяльність, що спрямована на встановлення об'єктивної істини стосовно конкретного акту соціальної поведінки окремих осіб. З урахуванням сучасних досягнень епістемології, синергетики, онтології з використанням загальнонаукових теорій, які стосуються збору інформації, її оцінювання та використання, спілкування, засобів криміналістичної тактики та техніки,

психологічних аспектів пізнавальної діяльності розроблена нова концепція пізнавальної кримінально-процесуальної діяльності в межах окремої криміналістичної теорії, впровадження якої дозволить вдосконалити форми і методи використання криміналістичних знань під час розслідування злочинів.

Зважаючи на те, що криміналістична теорія пізнавальної діяльності слугує кримінальному процесу, а саме процесу доказування, але розробляється в межах криміналістики, до даної теорії включено структурні елементи як криміналістики, так і кримінального процесу, теорії доказування.

Об'єктом криміналістичної теорії пізнавальної діяльності є кримінально-процесуальні відносини, які виникають у процесі розкриття та розслідування злочинів, а предметом – подія злочину з похідними наслідками (відповідними слідами) та діяльність органу розслідування зі встановлення об'єктивної істини в процесі розкриття і розслідування злочинів і обставин, які сприяли його вчиненню. Предмет окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності значно ширший від доказування, залежить від виду злочину, наявної слідчої ситуації та перебуває в прямій залежності від знання закону особою, яка проводить розслідування, та її інтелектуального розвитку.

Розвиток окремої криміналістичної теорії пов'язаний із механізмом правового забезпечення і організаційно-тактичного регулювання та комплексом методичного забезпечення пізнавальної діяльності слідчого і його професійної підготовки, а також узагальненням досягнень окремих криміналістичних теорій та практики їх використання на стадії досудового розслідування.

Злочин містить велику кількість процесів, що пов'язані як із живою, так і неживою природою, він не є простою сукупністю даних процесів, а має якісно нові ознаки (суспільні), пов'язані з принципово новою формою руху матерії. Тому всі науки, в межах яких вивчаються дані питання, і становитимуть наукові основи кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності.

Кримінально-процесуальна пізнавальна діяльність, ґрунтуючись на досягненнях сучасних наук, повинна здійснюватись відповідно до власних принципів, які забезпечуватимуть ефективність розслідування, де принципи аналізуються як положення, що визначають основний соціальний зміст відповідних конкретних правових норм і діяльності, яка здійснюється на їх основі. Відповідно сформульована їх класифікація.

Автором запропоновано під методом кримінально-процесуального пізнання в процесі розслідування злочинів розуміти спеціальні прийоми та засоби виявлення, дослідження та оцінювання доказів з метою досягнення істини в кримінальній справі. Наведено їх класифікацію.

Місце та роль пізнання в процесі розслідування злочинів визначаються теоретичними знаннями, практичним досвідом та інтелектуальними здібностями слідчого, а межі криміналістичної пізнавальної діяльності – об'єктом пізнання та його предметом.

Завдання кримінально-процесуального пізнання обумовлені всебічністю, повнотою та належністю фактичних даних до скоєного злочину. При цьому досить важливим фактором, який впливає на повноту дослідження, є засоби, методи та прийоми, якими володіє слідчий у процесі розслідування злочинів.

Форми та види пізнавальної діяльності пов'язані з безпосереднім та опосередкованим отриманням інформації. Завдяки виділенню двох органічно пов'язаних рівнів пізнання – опосередкованого та безпосереднього – упорядковуються дослідження методів пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів.

Досліджуючи чуттєві та раціонально-логічні форми пізнання, автор вводить синтезовану форму пізнання, де розумові висновки, поняття та концепції абстрактного мислення втілюються в реальність слідчим через досвід, експеримент та практику. Характеризуючи наукові види пізнавальної діяльності, автор звертає увагу на те, що в сучасній теоретико-методологічній літературі виділено багато видів ненаукового пізнання, наводить приклади скоєння злочинів з використанням так званого «циганського гіпнозу». Тому запропоновано продовжувати дослідження щодо вивчення можливостей гіпнозу, ясновидіння та інших нетрадиційних знань.

Розкрито можливості слідчих експериментів, які є специфічним методом пізнання, зокрема їх видові ряди – технічний експеримент, модельний експеримент і реконструкцію. Запропоновано процесуальну форму використання даних методів і введення окремих слідчих дій. Пропонуються редакції даних норм.

З урахуванням такого сучасного методу пізнання, як моделювання, де розглядається використання специфічних прийомів аналізу, пропонується використання в процесі розслідування автоматизованого методу моделювання, який може застосовуватись при зборі, накопиченні та оцінюванні інформації про злочин, що розслідується. Завдяки моделюванню (інформаційно-науковим (гібридним) моделям) слідчий пізнаватиме окремі властивості предметів, явищ, з'ясуватиме їхні ймовірні функції, тенденції розвитку, прогнозуватиме можливі характеристики тощо. Водночас необхідно використовувати методи теоретичного рівня пізнання – абстрагування, класифікацію та систематизування фактів, формалізацію, математичний аналіз (при спеціальних дослідженнях).

Обґрунтовано розглядання планування розслідування як комплексного криміналістичного методу, який передбачатиме створення оптимальної моделі майбутньої діяльності слідчого, що забезпечуватиме ефективне, перспективне та контрольоване розслідування. Запропоновано узагальнену модель такого плану.

Пропонується включити до криміналістичної теорії пізнавальної діяльності методи емпіричного рівня пізнання відповідно до завдань розслідування.

Вивчення, аналіз та узагальнення проблем пізнавальної діяльності слідчого під час

розслідування злочинів дозволило дати характеристику джерел доказів як носіїв інформації та їх оцінку, виявити певні недоліки та позитивні моменти кримінально-процесуального пізнання, на основі чого розроблено організаційно-тактичні основи проведення розслідування, обґрунтовано використання слідчих дій як засобів та методів розслідування. Надається розгорнута характеристика та пізнавально-пошукові можливості слідчих дій. Пропонується тактика їх проведення.

Аналіз практики довів, що кримінально-процесуальні рішення слідчого перебувають у прямій залежності від інформації, яка отримується в процесі криміналістичної пізнавальної діяльності. Слідчому необхідно контролювати канал зворотного зв'язку, для того щоб не втратити контроль над процесом розслідування та не піти шляхом хибного уявлення про розслідувану подію і її учасників. Автор розкриває сутність процесуальних та тактичних рішень, наводить їх класифікацію, в якій пропонує використання інформаційних технологій з елементами штучного інтелекту.

Прийняття рішень має багатосторонній взаємопов'язаний характер і ґрунтується як на об'єктивних, так і на суб'єктивних принципах, які містять соціальні, правові, гносеологічні, інформаційні, логічні, психологічні та інші чинники. Важливим вихідним моментом у прийнятті слідчим кримінально-процесуальних рішень є також внутрішнє переконання (впевненість), яке повинне ґрунтуватися на всебічному повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності відповідно до закону (ст. 67 КПК). Автор рекомендує внести зміни до ст. 67 КПК, зокрема ч. 1 викласти в такій редакції: «Суд, прокурор, слідчий або особа, що проводить дізнання, оцінюють наявні в справі докази в їх сукупності, які на підставі закону всебічно, повно та об'єктивно досліджені».

При дослідженні етапів становлення та формування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства автор дійшов висновку, що потреба розширення саме процесуальної форми пізнавальної діяльності вимагала час від часу вносити до кримінально-процесуального законодавства зміни та доповнення, в результаті чого збільшилась кількість слідчих та інших процесуальних дій, які мали позитиви та недоліки.

Кримінальне судочинство є специфічною формою пізнавальної діяльності, де суб'єкти наділені певними правами та обов'язками, в межах яких здійснюється їх діяльність. Автором детально охарактеризовано суб'єктів пізнавальної діяльності. Вказано, зокрема, на їх невикористані пізнавальні можливості, особливо захисника, який повинен стати не простим статистом, а активним учасником кримінального процесу і не лише на стадії судового розгляду, але і на досудовому слідстві, визначено роль оперативного працівника в пізнавальній діяльності. Надано класифікацію суб'єктів.

З урахуванням напрацювань автором обґрунтовано внесення ряду змін до КПК України

стосовно суб'єктів кримінального судочинства, яке повинно здійснюватись на засадах забезпечення процесуальної рівноправності сторін обвинувачення та захисту, до того ж запропоновано внести зміни до ст. 102 КПК України, а саме: виключити слідчих прокуратури, як орган досудового слідства, оскільки за Конституцією України прокуратура не наділена повноваженнями провадження розслідування. Розподілити підслідні їм злочини між іншими органами досудового слідства, у зв'язку з чим внести зміни до ст. 112 КПК України.

З урахуванням європейського кримінально-процесуального законодавства та країн пострадянського простору пропонується провести оптимізацію кримінально-процесуального законодавства України, позбавивши його надмірного дублювання, білінгвізму, семантичного нагромадження, а в цілому приведення його до загальних вимог юридичної техніки. Але доки триватиме процес прийняття нового законодавства необхідно:

– впорядкувати використання технічних засобів як у процесі досудового розслідування, так і в процесі судового розгляду, а тому замість трьох норм (статті 85¹; 85²; 87¹ КПК України) внести одну нову редакцію: «Під час проведення досудового розслідування можуть застосовуватися технічні засоби, про що з метою повного фіксування до протоколу повинні вноситися їх повні характеристики. Про застосування технічних засобів попереджаються всі учасники слідчої дії до її початку. Перед закінченням слідчої дії результати, зафіксовані технічними засобами, відтворюються всім учасникам слідчої дії, які можуть висловити з приводу даної фіксації зауваження та доповнення, що додатково фіксуються. У разі застосування технічних засобів про це зазначається в протоколі проведеної слідчої дії з обов'язковим роз'ясненням положень, передбачених у ч. 2 даної статті».

– вдосконалюючи форми взаємодії в процесі розслідування злочинів, до розділу 11 глави 9 КПК України «Органи дізнання і досудового слідства» включити норму, яка врегульовуватиме взаємодію працівників слідства та органів кримінального розшуку, і викласти її в такій редакції: «Органи досудового розслідування в тісній співпраці з оперативними підрозділами органу дізнання взаємодіють між собою, керуючись узгоджено-організованим відповідно до діючих законів та підзаконних нормативних актів психологічно обумовленим процесом офіційних та неофіційних відносин співробітництва шляхом доцільного поєднання методів, форм і засобів, притаманних цим службам, на основі взаємодопомоги і взаєморозуміння з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства та забезпечення безпеки учасників кримінального процесу».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ

ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії, навчальні посібники

1. Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності : моногр. / В. М. Стратонов. – Херсон. : Вид-во Херсон. держ. ун-ту, 2009. – 440 с.
2. Стратонов В. М. Правові та психологічні основи взаємодії слідчих з оперативними працівниками при розкритті та розслідуванні злочинів : навч. посіб. / В. М. Стратонов, А. С. Морозов, В. П. Барковський та ін. – Херсон : ХЮІ НУВС, 2002. – 60 с.

Рецензії

1. *Петков С. В. Рецензія на монографію Стратонова В. М. «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» / С. В. Петков, В. Й. Бочелюк, М. І. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2009. – Т. 22(61) № 2. – С. 440–442.*
2. *Таран В. О. Рецензія на монографію Стратонова В. М. «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності» / В. О. Таран // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 237–238.*

Наукові статті та тези доповідей і наукових повідомлень

3. Стратонов В. М. Психологічні особливості роботи слідчого на досудовому слідстві / В. М. Стратонов // Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 189–197.
4. Стратонов В. М. Психологічний контакт як засіб спілкування / В. М. Стратонов // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – № 19. – С. 290–295.
5. Стратонов В. М. Інформаційно-пізнавальні можливості криміналістичної техніки / В. М. Стратонов // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – № 20. – С. 56–58.
6. Стратонов В. М. Концептуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства / В. М. Стратонов // Науковий вісник юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – № 3 (12). – С. 141–146.
7. Стратонов В. М. Проект Кримінально-процесуального законодавства: проблемні питання для обговорення / В. М. Стратонов // Право і Безпека. – 2003/2 (4). – С. 182–184.
8. Стратонов В. М. Криміналістична класифікація слідчих дій / В. М. Стратонов, В. Г. Лукашевич // Право і Безпека. – 2005/4 (4). – С. 114–118.
9. Стратонов В. М. Внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України як необхідна умова удосконалення досудового слідства / В. М. Стратонов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2005. – № 3 (32). – С. 132–140.

10. Стратонов В. М. Слідча дія як криміналістичний метод отримання інформації / В. М. Стратонов // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 12 (54). – С. 98–108.
11. Стратонов В. М. Наукові засади пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів / В. М. Стратонов // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України (економіка, право). – 2006. – № 4–5 (35). – С. 265–271.
12. Стратонов В. М. Етапи і напрями становлення та реформування кримінального судочинства / В. М. Стратонов // Вісник Прокуратури. – 2007. – № 9 (75). – С. 115–121.
13. Стратонов В. М. Використання тактичних прийомів в пізнавальній діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Вісник Прокуратури. – 2008. – № 12 (90). – С. 76–78.
14. Стратонов В. М. Принципи пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів / В. М. Стратонов // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3. – С. 185–191.
15. Стратонов В. М. Поняття та зміст пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів в контексті епістимологічних знань / В. М. Стратонов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2008. – Т. 21 (60). – № 2. – С. 235–240.
16. Стратонов В. М. Актуальні питання захисту свідків і потерпілих у контексті пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Держава та регіони. – 2008. – № 3. – С. 123–125.
17. Стратонов В. М. Онтологічні та гносеологічні витоки формування пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2008. – № 4 (43). – С. 230–237.
18. Стратонов В. М. Інформаційні основи пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Вісник Прокуратури. – 2009. – № 8 (98.) – С. 79–84.
19. Стратонов В. М. Розшукова робота слідчого, як окрема форма пізнавальної діяльності слідчого / В. М. Стратонов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. пр. Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2009. – № 1. – С. 207–215.
20. Стратонов В. М. Кримінально-процесуальні рішення в системі пізнавальної діяльності / В. М. Стратонов // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4. – С. 174–180.
21. Стратонов В. М. Місце, роль та межі кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності / В. М. Стратонов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 314–321.
22. Стратонов В. М. Пізнавальна діяльність слідчого на початковому етапі розслідування / В. М. Стратонов // Держава та регіони. – 2009. – № 4. – С. 121–125.
23. Стратонов В. М. Структура окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності /

В. М. Стратонов // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка: спец. вип. – 2010. – № 1. – С. 53–58.

24. Стратонов В. М. Співвідношення пізнання та доказування в кримінальному судочинстві / В. М. Стратонов // Вісник Прокуратури. – 2010. – № 1(103). – С. 81–83.

25. Стратонов В. М. Розвиток окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності / В. М. Стратонов // Актуальні проблеми політики. – 2010. – Вип. 39. – С. 335–340.

26. Стратонов В. М. Деякі проблеми інформаційно-пізнавальної діяльності органу дізнання / В. М. Стратонов // Печатне слово. – 2006. – № 4 (21). – С. 81–83.

27. Стратонов В. Н. Следственные действия как отдельные методы познания в процессе расследования преступлений: науч. тр. по материалам междунар. науч.-практ. конф., 30–31 октября 2007 г. (Поморский государственный университет им. М. В. Ломоносова) / В. Н. Стратонов. – Архангельск : Изд-во Поморский ун-т, 2008. – С. 437–444.

28. Стратонов В. М. Правові проблеми та юридична техніка в теорії і практиці пізнавальної діяльності слідчих: зб. наук.-метод. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. «Економіка, право і влада в сучасних умовах розвитку України» (Херсон, 20–21 листопада 2008 р.) / В. М. Стратонов. – Херсон : Вид-во Херсон. держ. ун-ту, 2008. – С. 109–120.

29. Стратонов В. М. До проблем суб'єктів кримінально-процесуального пізнання: матеріали наук.-практ. конф. «Принципи кримінального судочинства та їх реалізація в законодавчій та правозастосовній діяльності» (Київ, 3 квітня 2009 р.) / В. М. Стратонов. – К. : Атіка, 2009. – С. 411–416.

30. Стратонов В. М. Мовні проблеми в системі кримінально-процесуального пізнання: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, проблеми, перспективи» (Київ, 6 листопада 2009 р.) / В. М. Стратонов. – К. : Вид-во Київ. Нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 10–11.

31. Стратонов В. М. Проект кримінально-процесуального кодексу України: проблемні питання пізнавальної діяльності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Держава, регіон, підприємство: теорія та практика економіко-правового регулювання» (Херсон, 26–27 листопада 2009 р.) / В. М. Стратонов. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 16–20.

АНОТАЦІЇ

Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого. – *Рукопис.*

Дисертація за здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза та оперативно-розшукова діяльність.

У дисертації узагальнюються комплексні загальнонаукові основи кримінально-процесуального

пізнання; проводиться вивчення та об'єднання окремих теорій, які стосуються збору інформації, її оцінювання та використання, спілкування, засобів криміналістичної тактики та техніки, психологічних аспектів пізнавальної діяльності, з метою розширення пізнавальних можливостей слідчого. На основі теоретичного та практичного узагальнення проблем пізнання та доказування в кримінальному судочинстві пропонуються концептуальні основи формування окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності, визначається її об'єкт і предмет, окреслюються перспективи її розвитку. Пропонується механізм правового забезпечення й організаційно-тактичного регулювання та комплекс методичного забезпечення пізнавальної діяльності слідчого та його професійної підготовки. Обґрунтовується використання слідчих дій як методів і засобів пізнавальної діяльності.

Висунуто пропозиції з внесення змін і доповнень у чинне законодавство.

Ключові слова: кримінальне судочинство, кримінально-процесуальне пізнання, криміналістична теорія пізнання, пізнавальна діяльність, об'єкт пізнання, слідчі дії.

Стратонов В. Н. Теоретические основы и практика познавательной деятельности следователя. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность.

Диссертация представляет собой комплексное монографическое исследование развития уголовно-процессуальной познавательной деятельности на разных этапах истории Украины. Авторский комплексный подход к изучению затронутых вопросов позволяет сориентировать научные достижения на потребности практики, особенно досудебного расследования.

Впервые комплексно исследованы тенденции влияния гносеологии, эпистемологии, онтологии на развитие уголовно-процессуальной и криминалистической методологии, а также следственной практики, что позволило разработать отдельную криминалистическую теорию познавательной деятельности. Автор определил ее структуру и охарактеризовал ее основные элементы, сформулировал ее объект и предмет. Также разработаны теоретические основы познавательной деятельности следователя, а именно ее принципы и методы. Предлагается рассматривать следственные действия как методы и одновременно как способы собирания доказательств. Предложены современные средства познавательной деятельности, а именно экспериментального познания – методы моделирования и реконструкции с использованием автоматизированных и гибридных моделей. Дана характеристика доказательственной информации и методика ее оценки, а также предложены методы использования информационных процессов. Разработаны основы уголовно-процессуальных механизмов, которые в наибольшей степени позволят регламентировать

порядок сбора, проверки и оценки полученных доказательств.

Впервые исследованы тенденции развития уголовно-процессуального познания на основе европейских стандартов. Подчеркивается, что в Украине формируется публично-состязательное судопроизводство, поэтому в этом контексте рассматриваются права и обязанности субъектов расследования, приведены аргументы в отношении распределений функций между субъектами уголовного судопроизводства, а также вопрос альтернативного расследования сторонами уголовного процесса, где активным участником познавательной деятельности должен стать потерпевший и защитник.

В работе предлагается ряд изменений и дополнений к уголовно-процессуальному законодательству, направленных на расширение уголовно-процессуальной формы собирания, проверки, оценки доказательств, использования средств и улучшения форм взаимо-действия.

Усовершенствованы положения соотношения познания и доказывания, что позволяет рассматривать их в едином комплексе, а также тактика проведения следственных действий с раскрытием их познавательных возможностей. Для усовершенствования организационно-познавательного содержания принятия решения следователем предлагается создание консультационных экспертных систем, в том числе характеризующих следственные ситуации, психологический и речевой портрет преступника, и другую информацию, которая позволит быстро и качественно проводить расследование.

В работе получили дальнейшее развитие: теоретические положения отдельных криминалистических теорий, теоретические положения использования достижений науки и техники в сфере уголовно-процессуального познания; учение о средствах познания; предлагается система приемов и операций, используемых для поиска, собирания и исследования фактических данных определенного вида, которые используются в определенных законом действиях органами расследования.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство; уголовно-процессуальное познание, криминалистическая теория познания, познавательная деятельность, объект познания, следственные действия.

Stratonov V. M. The theoretical basis and practice of cognitive activity of the investigator. – Manuscript.

Thesis for degree of Doctor of Law, speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics, Judicial Expertise and operational-search activity.

The thesis summarizes complex scientific basis of criminal procedural knowledge; conducts the study and consolidation of various theories concerning information collection, evaluation and use of communication tools and tactics of forensic techniques, psychological aspects of cognitive activities to

enhance cognitive capabilities of the investigator. Based on theoretical and practical knowledge and generalization of problems of proof in criminal proceedings provided the conceptual basis of individual criminal theory of cognitive activity, defined by its object and purpose and outlines the prospects for its development. The paper offers the mechanism of insurance the legal, organizational and tactical control and methodological support of cognitive activities of the investigator and his training. It justifies the use of investigative methods and tools as cognitive activity.

The author puts forward proposals for amending existing legislation.

Keywords: criminal proceedings, criminal ad procedural knowledge, criminological epistemology, cognitive activity, object of knowledge, investigatory action.